

TANULMÁNYOK

Átláthatósági és indokolási követelmények az európai platformjogban

ZÓDI ZSOLT*

Az átláthatóság és a megmagyarázhatóság elve központi szerepet játszik a születőfélben levő európai platformjogban. Bár mind az átláthatóság eszméje, mind az indokolási kötelezettség komoly múltra tekint vissza, a platformszabályozásban mindkettő új kontextusba került. A tanulmány első pontja bemutatja a két elv történeti formálódását és a technikai vívmányoknak az elvekre gyakorolt hatását. Azzal érvel, hogy a két elv és az ezek lefordítására létrehozott szabályok a „formális igazságosságot” képviselik, és egyre több területen jelentek meg: előbb a végrehajtó hatalom, majd a magánhatalmak bizonyos szintű átláthatósága is követelmény lett a jogban. Az írás 3. és 4. pontja a két elvet és a két elv különböző európai platformszabályokban történő konkrét megjelenési formáit ismerteti. Az írás igyekszik elhelyezni a platformjog felhasználóvédelmi rendszerén belül az átláthatóság és a megmagyarázhatóság elvét és részletszabályait. Mivel a Digital Services Act (DSA) támaszkodik a legszélesebb körben a két szabályozási megoldásra, az írás a DSA rendszerét részletesen, táblázatok formájában dolgozza fel. Ezután a P2B rendelet és a platformmunka-irányelv vonatkozó szabályait ismerteti. A dolgozat következtetése az, hogy az európai platformszabályozók egyfajta csodafegyverként alkalmazzák a két elvet, ugyanakkor egyelőre nem eldönthető, hogy az mennyire lesz hatásos.

Kulcsszavak: DSA, P2B rendelet, platformmunka-irányelv, átláthatóság, transzparencia, megmagyarázhatóság, indokolási kötelezettség, platformszabályozás, platformjog

Transparency and explainability requirements in the European platform law

Transparency and explainability as principles play a central role in the nascent European platform law. Although both the idea of transparency and the obligation to provide reasons have a long history, both have been given a new meaning in platform regulation. First, the study presents the historical formation of the two principles and the impact of technical achievements on the principles. It argues that the two principles and the rules created to translate them represent ‘formal justice’, and appeared in more and more areas: at first, the executive power, later, the transparency of private powers became a requirement

* Tudományos főmunkatárs, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Információs Társadalom Kutatóintézet.

in the law. Points 3 and 4 of this article describe these two principles and their specific forms of appearance in different European platform rules. It tries to place the principles and detailed rules of transparency and explainability within the user protection system of platform law. Since the Digital Services Act relies most widely on the two regulatory solutions, the paper elaborates the DSA's transparency system in detail, in the form of tables. It then describes the relevant rules of the P2B Regulation and the Work Platform Directive. The conclusion of the paper is that the European platform regulators use the two principles as a kind of miracle weapon, but at the same time, it is not yet possible to decide how effective this tool will be.

Keywords: DSA, P2B Regulation, Platform-work Directive, transparency, explainability, obligation of giving reasons, platform regulation, platform law

1. Bevezetés

A platformok világa a mindennapi életünk szerves részévé vált. A platformoknak ugyanakkor nemcsak előnyei, hanem negatív hatásai is vannak, amelyek első látásra nem sokban különböznek a nagy cég – kis, kiszolgáltatott fogyasztó alapfelállításától. Tradicionálisan a magánszemély kiszolgáltatottságát két jogterület, a befektető- és a fogyasztóvédelem már korábban is igyekezett kezelni. Ami miatt azonban a platformok a nagyvállalatokhoz képest mégis speciális képződmények, azt négy egymással is összefüggő tényező magyarázza: 1. A platformokon a magánszemélyek nemcsak vásárolnak vagy üzleti tranzakciókat bonyolítanak, hanem a társas kapcsolataikat is azon élik, és igen gyakran tájékozódásra is használják azokat – a platformok médiacégekként és a nyilvánosság új fórumaiként is működnek. 2. A platformok esetén az ún. hálózati hatások igen erősek lehetnek. A legnagyobb platformoknak bőven milliárd feletti felhasználójuk van, és több tucat vagy akár több száz országban tevékenykednek, így a társadalmi hatásuk nem mérhető össze egy egyszerű multinacionális céggel. 3. A platformok a felhasználóikat sokkal szorosabban magukhoz láncolják, mint egy egyszerű cég mondjuk egy hűségkártyaprogrammal. Mivel a platform folyamatosan megfigyeli és profilozza a felhasználóit, képes igen pontosan felmérni és előre jelezni a viselkedésüket, ami a hatalom és a kiszolgáltatottság egy teljesen új dimenzióját nyitja meg. 4. Végül, de nem utolsósorban a platformok az adatfolyamok menedzselését automatizált, mesterséges intelligencián alapuló algoritmusokkal oldják meg, ami tovább erősíti a személytelenséget és a kiszolgáltatottságot.¹

Az Európai Unió platformokkal kapcsolatos jogalkotási törekvései egy új jogterület kontúrait kezdik kirajzolni: a platformjogét.² Ami miatt önálló jogterületről beszélhetünk, az az, hogy sajátos, csak erre a területre jellemző igazolások, szabályozási megoldások és jogintézmények találhatók benne. A platformjog sajátos, csak erre a területre jellemző igazolása (másképpen megfogalmazva: a platformjog egyik legfontosabb célja)³ a felhasználók védelme, ami nagyon hasonló

¹ Részletes kifejtését lásd ZÓDI Zsolt: *Platformjog*. Budapest, Ludovika, 2023, 74–78.

² Uo.; TÓTH András: Az online platformok európai szabályozása. *In Medias Res*, 2022/2., 78–102., <https://bit.ly/3R6Rcbl>.

³ ZÓDI Zsolt: Az európai platformszabályozás jellegzetességei. *In Medias Res*, 2022/1., 66–82, <https://bit.ly/3R0Uz3o>.

konkrét szabályozási megoldásokban köszön vissza a különböző platformjogi instrumentumokban, amelyek a következők: 1. a felhasználói szerződések kötelező tartalmát előíró szabályok; 2. a felhasználói fiókokra vonatkozó döntéseket mederbe terelő szabályok; 3. vita- és panaszkezelési mechanizmusokat konstituáló szabályok; 4. a platformokon működő algoritmusok használatát és működését mederbe terelő szabályok; 5. az egyéni ügyekben előírt átláthatósági és indokolási kötelezettségek; 6. a platform általános működésével kapcsolatban előírt közzétételi kötelezettségek.⁴

A hat szabályhalmaz elválasztása csak elméleti szinten lehetséges, mert ezek jelentős átfedésben lehetnek vagy épp kiegészíthetik egymást. Így például a legtöbb felhasználóvédelmi szabályt a felhasználói szerződéseknek is tartalmazniuk kell, a felhasználói fiókokkal kapcsolatos döntésekhez pedig gyakran kapcsolódnak átláthatósági és indokolási kötelezettségek. Az algoritmusok kontrollálása is gyakran átláthatósági és megmagyarázhatósági követelményekben nyilvánul meg, a platformok által közzéteendő átláthatósági jelentésekben pedig az előző szabályok alkalmazásával kapcsolatos statisztikák központi helyet foglalnak el.⁵

Sőt az is igaz, hogy a felsorolt eszközök nem egyenrangúak egymással, hiszen a transzparenciakövetelmény *általános*, mindent átható elv. Ehhez képest a jogorvoslathoz és a felhasználói fiókok védelméhez fűződő jogok egy fokkal kevésbé absztraktak. Végül ott vannak a konkrét helyzetekhez köthető tájékoztatási és indokolási kötelezettségek mint a legkonkrétabb ilyen rendelkezések. Ezenfelül bonyolítja a helyzetet, hogy a transzparenciakövetelmények nemcsak az egyedi felhasználó szintjén és egyedi ügyekben, hanem *makroszinten*, a teljes platform vonatkozásában is érvényesülnek, és olyan konkrét jogintézmények formájában manifesztálódnak, mint a transzparenciajelentések, a weben folyamatosan közzéteendő információk és az egyedi kérésre kötelezően szolgáltatandó információk. Az egyes követelmények és jogintézmények egymáshoz viszonyított kapcsolatát az 1. ábra mutatja (lásd a következő oldalon).

Ez a tanulmány a két utolsó szabálycsoportról, az egyéni felhasználók felé irányuló és a platformokra általában vonatkozó átláthatósági és indokolási kötelezettségekről szól. Azzal érvel, hogy az európai platformszabályozás végső igazoló elvének, a felhasználók védelmének egyik legfontosabb, ha nem a legfontosabb szabályozási megoldása, lefordítása, operacionalizálása az átláthatóságot biztosító és az indokolási kötelezettséget előíró szabályrendszer. Mindkét szabály a „procedurális igazságosság” követelményeihez kötődik,⁶ és azon az egysze-

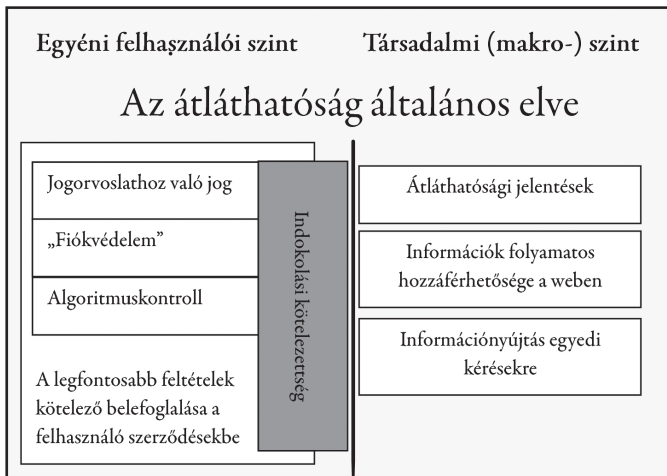
⁴ ZÓDI i. m. (1. lj.) 217–224.

⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2065 rendelete (2022. október 19.) a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (digitális szolgáltatásokról szóló rendelet) (Digital Services Act, DSA) 15., 24. és 42. cikk.

⁶ Az első, kifejezetten a platformokra modellezett jogszabály az ún. P2B (Platform-to-business) rendelet: az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1150 rendelete (2019. június 20.) az online közvetítő szolgáltatások üzleti felhasználói tekintetében alkalmazandó tisztességes és átlátható feltételek előmozdításáról. Jogalkotási eljárása során a Parlament részéről felvetődött, hogy tartalmi követelmények is kerüljenek bele, például egy hasonló tisztességtelen gyakorlatokat felsoroló tiltólista, mint a fogyasztóvédelmi irányelvben [az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2005/29/EK irányelve (2005. május 11.) a belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatairól, valamint a 84/450/EGK tanácsi irányelv, a 97/71/EK, a 98/27/EK és a 2002/65/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvek, valamint a 2006/2004/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról („Irányelv a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról”)]. Végül ezt a listát elvetették. A Parlament szövegi javaslata: Jelentés az online közvetítő szolgáltatások üzleti felhasználói

1. ábra

A felhasználóvédelem eszközrendszere a platformjogban



rú előfeltevésen nyugszik, hogy a felhasználó képes a saját érdekeinek megfelelő racionális döntést hozni, ha megkapja a platform működésével, a jogviszonyával, a platform által hozott döntésekkel kapcsolatos alapvető információkat. Ez a logika beleilleszkedik abba a kilencvenes évek vége óta változatlan – bár egyre több kivétellel rendelkező – főszabályba, hogy a platform a „házirendjét” maga határozza meg, így nemcsak általános kötelezettsége nincs arra, hogy figyelje a rendszeren belül áramló tartalmakat,⁷ hanem ezzel egy időben ez a mentesség együtt jár azal felhatalmazottsággal is, hogy maga alakítsa ki a belső játékszabályokat.⁸

Először azt kell tisztázni, hogy mit jelent az „átláthatóság” és az „indokolási (megmagyarázási) kötelezettség” általában, és mit abban a sajátos kontextusban, amelyet a platformok felvetnek. Ezek a fogalmak ugyanis folyamatosan változtak, és az elmúlt két évszázadban, főként bizonyos technológiai vívmányok hatására, nagy átalakuláson mentek keresztül. Azután a platformokat szabályozó fő dokumentumokban található kötelezettségeket kell számba venni, és az egymáshoz, valamint a többi felhasználóvédelmi kötelezettséghez fűződő viszonyukat

tekintetében alkalmazandó tisztességes és átlátható feltételek előmozdításáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatról, COM(2018)0238 (2018. december 7.).

⁷ Ez az ismert *notice-and action* szabály az Eker. irányelvből származik: az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2000/31/EK irányelve (2000. június 8.) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól 14. és 15. cikk.

⁸ Nyilvánvaló, hogy ez a kötelezettséghiány és jogosultság a belső rend kialakítására nem „igényjog” (*claim-right*) hanem felhatalmazottság (*power*). Wesley N. HOHFELD: Alapvető jogi fogalmak a bírói érvelésben. In SZABÓ Miklós – VARGA Csaba (szerk.): *Jog és nyelv*. Budapest, Books in Print, 2000, 70. Magyar ismertetését és a magyar terminológiát lásd SZABÓ Miklós: *Rendszeres jogelmélet*. Miskolc, Bíbor, 2015, 151.

tisztázni. Ezzel kapcsolatban három norma, illetve normatervezet rendelkezéseit érdemes górcső alá venni: a DSA-t,⁹ a P2B rendelet¹⁰ és a platformmunka-irányelv tervezetét.¹¹

2. Az átláthatóság és az indokolási kötelezettség a jogban

2.1. Átláthatóság

Az átláthatóság vagy transzparencia elve, követelménye, értéke az utóbbi évtizedekben hatalmas karriert futott be, ugyanakkor egyáltalán nem mai találmányról van szó. Az (állam)hatalom nyilvánosság általi kontrollálása a görög nyilvános piactértől a feudális „reprezentatív nyilvánosságon” keresztül a modern államhatalom komplex eszköztárral történő kontrollálásáig a politika- és a társadalomtörténet egyik központi elképzelése.¹² Főszabályként nemcsak a parlament ülései, hanem a bírói hatalom ténykedése is nyilvános a modern állam megjelenése óta, és az igazolás is hasonló mindkét esetben: a demokrácia csak akkor működőképes, ha az állampolgárok az államhatalom működésébe kontrollált formában beleláthatnak. Ez a kontrollfunkció terjedt ki fokozatosan előbb a kormányzat végrehajtói hatalmi ágára, majd a magánszervezetekre is.

A fogalom jogi megjelenése a végrehajtott hatalom körében a hatvanas évekre nyúlik vissza,¹³ és az Európai Unió működéséről szóló szerződés 15. cikke is fontos értéként kezeli.¹⁴ Az átláthatóságot mint az állami végrehajtott hatalmat kontrolláló módszert az USA-ban foglalták először jogszabályba az 1966-os Freedom of Information (FOIA) törvénnyel.¹⁵ Ez a jogszabály kötelezővé tette a szövetségi állami szervezetekre (*federal agencies*) vonatkozó néhány alapvető információnak a *Federal Register*-ben (a szövetségi hivatalos közlönyben) történő közzétételét. Ilyen információk voltak a kormányzati szervezet felépítésére, a tisztségviselők személyére, a szervezet eljárásaira és nyomtatványaira vonatkozó információk, valamint a szervezetre vonatkozó anyagi jogi szabályok.

⁹ Lásd 5. lj.

¹⁰ Lásd 6. lj.

¹¹ Javaslat. Az Európai Parlament és a Tanács irányelve a platformalapú munkavégzés munkakörülményeinek javításáról (2021. december 9.) (platformmunka-irányelv). Látható, hogy a DMA [az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/1925 rendelete (2022. szeptember 14.) a digitális ágazat vonatkozásában a versengő és tisztességes piacokról, valamint az (EU) 2019/1937 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (digitális piacokról szóló jogszabály)] kimarad ebből a felsorolásból, és ennek jó oka van. Először is, a DMA célja nem közvetlenül a felhasználóvédelem, hanem a verseny biztosítása, „megtámadható piacok” létrehozása. Másodszor, emiatt, bár számos ponton él az átláthatóság eszközével, ennek címzettje elsősorban a Bizottság (azaz a Bizottság számára kell átláthatóvá tennie a működését), és nem a szélesebb közvélemény vagy a felhasználók. Ez alól csak a rangsorolás átláthatósága a kivétel, amelyet folyamatosan biztosítani kell abban a kontextusban, hogy a saját szolgáltatásait ne részesítse előnyben [6. cikk (5) bekezdés]. Végül harmadszor, a platformok (kapuőrök) indokolási kötelezettségei sem a felhasználó felé irányulnak, hanem legtöbbször a Bizottságnak kell magyarázattal szolgálniuk.

¹² Jürgen HABERMAS: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása* (ford. Endreffy Zoltán). Budapest, Gondolat, 1971.

¹³ Jonathan FOX: The Uncertain Relationship Between Transparency and Accountability. 17(4–5) *Development in Practice* (2007) 663–671.

¹⁴ Anoeska BUIJZE: The Six Faces of Transparency. 9(3) *Utrecht Law Review* (2013) 3–25.

¹⁵ FOIA Act, Public Law 89-487 (80 Stat. 250), <https://bit.ly/3uGzMuq>.

A FOIA és a nyilvánossággal kapcsolatos más szabályok is többször estek át komoly revízió-
n, legtöbbször bizonyos technikai vívmányok hatására. A „tradicionális” nyilvánossági szabá-
lyok közül a bírósági tárgyalások nyilvánosságának szabályait például a 19. század óta folyama-
tosan módosítják. Közismert a nyomtatott sajtó, majd az elektronikus média (televízió és rádió)
hatása a bírósági nyilvánosságra.¹⁶ Az internet megjelenése ebben a folyamatban kulcsfontossá-
gú volt, mert a nyilvánosság hatókörét nagymértékben tágította. 1996-ban a közzétételi kötele-
zettséget az internetre is kiterjesztették,¹⁷ majd 2016-ban egy sor eljárást finomítottak.¹⁸

Az átláthatóság a magánhatalmak körében sem újkeletű elgondolás. Az 1929-es tőzsdevál-
ság nyomán elfogadott amerikai *Securities Act* már kötelezte a társaságokat a fő pénzügyi és gaz-
dálkodási adataik *prospectus* formájában való közzétételére.¹⁹ A közzeendő adatok köre azután
folyamatosan bővült – nagyjából minden gazdasági válság meghozta a maga transzparenciabő-
vítő jogszabályait,²⁰ és erre a területre is igaz, hogy a technikai vívmányok és az internet nagy-
mértékben megváltoztatta a részletszabályokat. Ugyanakkor általános tendenciaként megállá-
pítható, hogy a nyilvánosság betekintési lehetősége, az egyre nagyobb átláthatóság szinte
töretlenül nőtt. Jelenleg a nyilvánosság és az átláthatóság eszméje a leggyorsabban éppen a (pia-
ci) magánszervezeteknél terjeszkedik. Mint azt majd láthatjuk, a platformok átláthatósága már
olyan területekre is kiterjed, amelyek akár még néhány évvel ezelőtt is elképzelhetetlenek lettek
volna egy magánszervezet kontextusában.

Azt, hogy az átláthatóságot a magánszervezetekre is ki lehet terjeszteni, voltaképp a
Drittwirkung (horizontális hatály), az alkotmányosság, az alkotmányos jogok magánviszonyok
közé történő benyomulása egyik állomásaként is felfoghatjuk.²¹ A jelenség mögött egyértelműen
az az általános elképzelés áll, hogy a magánhatalmak ugyanolyan veszélyesek lehetnek az egyénre,
mint a közhatalom, mert ugyanúgy képesek a magánszemélyek jogainak vagy más komoly érde-
keinek korlátozására. Nagy információs aszimmetria és az ezzel együtt járó kiszolgáltatottság le-
het jelen a két fél közt, ami folyamatos kockázatokkal jár.²² Ebben az értelmezési keretben szük-
ség van egy olyan szabályrendszerre, amely az alkotmányjog mintájára a magánhatalmakat
szorítja keretek közé, és ennek része az alkotmányjogban régebb óta létező információs szabad-
ságjogok mintájára a magánhatalmak átláthatóságát biztosító szabályrendszer.

¹⁶ Lásd például ZÓDI Zsolt: A bírósági határozatok és iratok nyilvánossága a *common law* egyes országaiban és az EU bíróságain. *Infokommunikációs és Jog*, 2013/2., <https://bit.ly/46H54yH>, 76–80.; Martin DOCKRAY: Courts on Television. 51(5) *Modern Law Review* (1988) 593–604.

¹⁷ Electronic Freedom of Information Act of 1996 (USA).

¹⁸ FOIA Improvement Act of 2016 (USA).

¹⁹ Securities Act of 1933 (USA).

²⁰ A 2002-es válság a Sarbanes–Oxley-törvényt, míg a 2008-as a Dodd–Frank-törvényt eredményezte az USA-ban. A jogszabályoknak természetesen nemcsak átláthatósági rendelkezései voltak, hanem – különösen a Dodd–Frank-törvénynek – közvetlen fogyasztóvédelmi szabályai is, de mindkét jogszabályban kulcsszerepet játszott az átláthatóság fokozása.

²¹ SAJÓ András (szerk.): *Alkotmányosság a magánjogban*. Budapest, CompLex, 2006; különösen UITZ Renáta: Az alapjogok horizontális hatályának reneszánszához. 43–56.

²² Ezt olykor „platformhatalomként” is emlegeti az irodalom, lásd José van DIJCK – David NIEBORG – Thomas POELL: Reframing Platform Power. 8(2) *Internet Policy Review* (2019), <http://doi.org/10.14763/2019.2.1414>.

Az átláthatóság többféle formában valósulhat meg. A legkézenfekvőbb felosztás a passzív és az aktív (vagy proaktív) átláthatóságot különbözteti meg.²³ Míg a passzív átláthatóság bizonyos információk kérésre történő kiszolgáltatását, addig az aktív az információk folyamatos közzétételét jelenti. Az átláthatóság egyik megnyilvánulása a tájékoztatás is. (Ha kérésre történik, passzív, ha folyamatosan, akkor aktív.) Érdekes módon az aktív és a passzív átláthatóságot a platformjogi szabályozás nagyjából felcserélhetőként kezeli. A DSA (45) preambulumbekzdése, amely a jogszabály felhasználóvédelmi krédóját tartalmazza, azt a gondolatmenetet követi, hogy a szolgáltatók szerződési szabadságának tiszteletben tartása mellett az átláthatóság, a felhasználók védelme és a tisztességtelen megoldások elleni védelem a három fő cél, amelynek megvalósítására elsősorban a szolgáltatói szerződések feltételeinek tartalmát, alkalmazását és érvényesítését szabályozó rendelkezések szolgálnak. A bekezdés a tartalommoderálási szabályokat, az algoritmikus döntéshozatali szabályokat, az emberi felülvizsgálat szabályait és a belső panaszkezelési rendszer szabályait hozza fel példalózó jelleggel a leglényegesebb részletszabályként, valamint két tájékoztatási kötelezettséget: a szolgáltatás igénybevételének megszüntetésével kapcsolatos és a szerződési feltételek változásairól szóló tájékoztatást.

A „tájékoztatás” kifejezés egyébként több mint 130 alkalommal szerepel a DSA-ban, 90-szer a normatív részben, a legkülönbözőbb kontextusokban, de leggyakrabban a felhasználó („a szolgáltatás igénybe vevője”) számára nyújtott tájékoztatás formájában. Így például a DSA ilyenként említi a jogellenes tartalmak elleni eljárásban hozott végzéssel kapcsolatos tájékoztatást [9. cikk (2) bekezdés a) pont vi) alpont], a szerződési feltételekről szóló tájékoztatást (14. cikk), a bejelentések kezeléséről szóló tájékoztatást a bejelentő felé (15. cikk), a felhasználók felé a belső panaszkezelési mechanizmusokkal, a peren kívüli vitarendezéssel és a bírósági jogorvoslatokkal kapcsolatos tájékoztatást (17. cikk), a jogellenes termékekről és szolgáltatásokról szóló tájékoztatást (32. cikk), több helyen a kereskedelmi kommunikációról szóló tájékoztatást.²⁴

Az átláthatóság, mint sok hasonló elv, összeütközésbe kerülhet más elvekkel és logikákkal, így nem abszolút elvről van szó. A kormányzat sférájában az államtitkok, a döntés-előkészítés hatékonysága miatt alkalmazott bizalmas információkezelés, a személyes adatok vagy akár a szerzői jogi igények is korlátozhatják. Úgy tűnik, az is változik történetileg, hogy amikor összeütközésbe kerül más megfontolásokkal, mennyire bizonyul erősnek. Legújabbban annak vagyunk szemtanúi, hogy bár egy folyamatosan erősödő elvről van szó, a személyes adatokkal kapcsolatban egyre „gyengébbnek” bizonyul: azok védelme gyakran élvez előnyt a transzparencia elvéhez képest. A magánhatalmak körében elsősorban az üzleti titok képezi a korlátját. Sem a

²³ Nehéz a nyomára bukkanni, hogy ki használta először ezt a megkülönböztetést, mindenesetre elég elterjedt több területen is, olykor proaktív transzparenciának is nevezve; például a nemzetközi kereskedelmi jogban Carl-Sebastian ZOELLNER: Transparency: An Analysis of an Evolving Fundamental Principle in International Economic Law. 27(2) *Michigan Journal of International Law* (2006) 579–628.; vagy az európai jogban általában Deirdre CURTIN – Herwig HOFMANN – Joana MENDES: Constitutionalising EU Executive Rule-Making Procedures: A Research Agenda. 19(1) *European Law Journal* (2013) 1–21. A FOI-törekvések egyik fő igazolása is az, hogy a passzív (kérésre történő) transzparenciát fel kell váltassa az aktív (folyamatos átláthatóság); lásd Helen DARBISHIRE: *Proactive Transparency; The Future of the Right to Information?* World Bank, 2010, <https://doi.org/10.1596/25031>.

²⁴ A DSA a „kereskedelmi tájékoztatás” szerkezetet alkalmazza a „reklámra”, de ez nyilván eltér az itt használttól, lásd például 44. cikk (1) bekezdés h) pont.

P2B rendelet, sem a DSA, sem a platformmunka-irányelv tervezete nem megy el az algoritmusok *teljes* transzparenciájának kimondásáig, azaz tiszteletben tartja azt, hogy a platformok által használt ajánló-, összepárosító, munkamenedzselő rendszerek a platformok üzleti titkait képezik, és belső működésüket nem kell teljesen feltárni.

2.2. Indokolási kötelezettség

Az indokolási kötelezettség eredete teljesen más jellegű, mint az átláthatóságé, mert ezt a követelményt a jogban főként az eljárásjogok tartalmazzák, ráadásul az indokolási kötelezettség nem is a hatalom és az alávetettség viszonylag tartós helyzetéhez köthető, hanem a döntési helyzethez. Ráadásul, ahogy azt Frederick Schauer egyik írásában kifejti, az indokolási kötelezettség nem is jellemez minden döntést, még a jogban sem. Így például egy választás során nem kell megmagyaráznunk, miért szavaztunk egyik vagy másik jelöltre, és az esküdtszék sem indokol. A magánhatalmak körében pedig a döntések indokolási kötelezettsége inkább csak kivétel. Nem indokol az álláspályázat kiírója az állásra jelentkező elutasításakor, a bank a negatív hitel-döntésnél, az eladó, amikor nem egy adott vevőnek adja el a portékát, egy szolgáltató, amely már nem kívánja fenntartani az üzleti kapcsolatot.²⁵

A jogi döntések indokolásának tartalma hosszabb ideje nagyon hasonló elemekből áll, szinte függetlenül a jogrendszerrel, az adott jogi döntés jogrendszerbeli helyétől vagy a döntő fórum és a döntést elszenvető fél személyétől. Általában három szükséges és egy opcionális elemet ölel fel: a döntéshozónak számot kell adnia azokról a *tényekről*, amelyek alapján döntött, és ezen belül arról, hogy milyen bizonyítékokat használt a döntéséhez (tényállás, „ténytörténet”). Szükséges elem, hogy a döntéshozó számot adjon a *jogi háttérről*, a szabályokról, amelyeket alkalmazott, amelyekre alapozta a döntését („jogalap”). Harmadrészt azt is meg kell mutatnia, hogyan „illesztette össze” a tényeket és a szabályokat, hogyan *értelmezte* a jogszabályokat (jogi indokolás). E három elem minden döntésben szükségszerűen szerepel, de bizonyos döntéseknek része az „ügytörténet” is, amely a tényállástól annyiban különbözik, hogy az ügynek a hatóságok vagy a döntéshozó fórum előtti, azaz már a „jogi térben” lezajlott történetét tartalmazza.²⁶

A tartalmi elemeket a jogban ezenfelül bizonyos formai kívánalmak is támogatják. Ezek nagy része a hivatkozásokkal, bizonyos szövegbeli kötelező elemekkel kapcsolatos követelmény (például hogy bizonyos elemeknek mindenképpen szerepelniük kell az indokolásban), de ilyenek a döntés felépítésére, szerkezetére vonatkozó követelmények, és a formai követelmények közé sorolható az is, hogy az indokolásnak érthetőnek kell lennie. Az indokolás funkciójáról folytatott vitáknak, hogy kinek is szól az indokolás és hogyan mérhető az indokolások minőség-

²⁵ Frederick SCHAUER: Giving Reasons. 47(4) *Stanford Law Review* (1995) 633–660.

²⁶ 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról 346. § (5) bekezdés: „A jogi indokolás tartalmazza az ítélet alapjául szolgáló jogszabályokat és szükség esetén azok értelmezését, a megállapított tényekre vonatkozó bizonyítékokat azokkal a körülményekkel együtt, amelyeket a bíróság a bizonyítékok mérlegelésénél irányadónak vett, a tények megállapításának egyéb körülményeit, továbbá azokat az okokat, amelyek miatt a bíróság valamely tényállítást nem talált bizonyítottnak, vagy amelyek miatt a felajánlott bizonyítást mellőzte.” De ugyanígy az Emberi Jogok Európai Bírósága például az ítélet indokolását alcímekre tagolja: „A tények”, „Releváns jogi szabályozás (hazai és egyéb)”, „A jog”, „Az Egyezmény megsértése”, „Az Egyezmény adott cikkének alkalmazása”.

ge,²⁷ annyiban van jelentőségük a témánk szempontjából, hogy ez a cél(közönség) nagyban determinálja, milyen tartalmi elemeknek kell hangsúlyt kapniuk az indokolásban. Ha a nagyközönség (a politikai közönség) a fő célközönség, az érthetőség és az egyszerűen leírt tényállás fog hangsúlyt kapni. Ha a felek és azok képviselői, akkor a felek érveire történő reflektálás, azok elfogadásának vagy visszautasításának indokai kell hogy kidomborodjanak. Ha a felsőbb bíróság a „fő közönség”, amelyhez a bíró beszél, akkor a jogi érvelés és a pertörténet lesz hangsúlyos (ahogy a magyar ítéletekben).

Ahogy az átláthatóság alkotmányos követelménye jelentősen átalakult az internet és az elektronikus információszabadság megjelenésével, tehát egy technológiai fejlemény nyomán, hasonlóan változott meg, egészült ki az indokolási kötelezettség tartalma az automatizált adatkezelés (majd később döntéshozatal) kapcsán. Először az 1995-ös (rég) adatvédelmi irányelv²⁸ tartalmazta – nyolcvanas évekbeli előzmények után – az automatizált döntéshozatallal kapcsolatos szabályt, amelynek egyik eleme a feldolgozás „logikájára” vonatkozó információ közlése („Minden érintettnek joga van tudni a rá vonatkozó adatok automatizált feldolgozásának logikáját”²⁹). A GDPR³⁰ egy lépéssel tovább ment, hiszen a (71) preambulumbekzdése már a következőket rögzíti:

Az ilyen (automatizált) adatkezelés [...] csakis megfelelő garanciák mellett végezhető, amelybe beletartozik az érintett külön tájékoztatása és az ahhoz való joga, hogy emberi beavatkozást kérjen és kapjon, különösen hogy kifejtse álláspontját, hogy *magyarázatot kapjon* az ilyen értékelés alapján hozott döntésről, és hogy megtagadja a döntést.³¹

A norma szövege a 13. cikkben az érintett rendelkezésére bocsátandó információk közt rögzíti, hogy az adatkezelőnek kötelező tájékoztatni az érintettet „az alkalmazott logikára és arra vonatkozóan érthető információk[ról], hogy az ilyen adatkezelés milyen jelentőséggel, és [az érintettre] nézve milyen várható következményekkel bír”. Ehhez képest az automatizált adatkezelést szabályozó 22. cikk már nem beszél sem a magyarázathoz, sem az adatkezelési logika megismeréséhez fűződő jogokról, így a szakirodalomban élénk vita bontakozott ki arról, van-e joga az érintettnek a magyarázathoz gépi adatfeldolgozás esetén. Egyes szerzők nagyon meggyőzően érvelnek amellett, hogy a jelenlegi adatvédelmi rendszer nem tartalmaz kötelező megmagyarázási szabályt,³² mások ezt vitatják.³³

²⁷ Mátyás BENCZE – Gar Yein NG (szerk.): *How to Measure the Quality of Judicial Reasoning*. Cham, Springer, 2018.

²⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 95/46/EK irányelve (1995. október 24.) a személyes adatok feldolgozása vonatkozásában az egyének védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról.

²⁹ Uo. (41) preambulumbekzdés és 12. cikk.

³⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet) (GDPR).

³¹ Kiemelés – Z. Zs.

³² Sandra WACHTER – Brent MITTELSTADT – Luciano FLORIDI: Why a Right to Explanation of Automated Decision-Making Does Not Exist in the General Data Protection Regulation. 7(2) *International Data Privacy Law* (2017) 76–99.

³³ Gianclaudio MALGIERI – Giovanni COMAND: Why a Right to Legibility of Automated Decision-Making Exists in the General Data Protection Regulation. 7(4) *International Data Privacy Law* (2007) 243–265.

3. Átláthatóság és indokolási kötelezettség a DSA-ban

A platformok a 2010-es évektől kezdődően egy sor nagyon komplex problémát vetettek fel. Ezeket alapvetően két részre lehet bontani: a platformfelhasználó *egyént* sértő, jogait korlátozó jelenségekre (mikroszintű problémák) és az *össztársadalmi* (makroszintű) negatív hatásokat kiváltó jelenségekre. Az egyéni (mikroszintű) problémák közt – főként a közösségi médiaszolgáltatások esetén – ott találhatjuk a felhasználói fiókok korlátozásának vagy letiltásának átláthatatlan voltát, a moderálás, a posztok korlátozása vagy teljesen láthatatlanná tétele szabályainak tisztázatlanságát, amelyek elsősorban a szólásszabadság korlátozásaként foghatók fel.

Azonban a közösségi médián kívül vannak másféle platformok is, így például a keresletet és a kínálatot összekapcsoló ún. piactér platformok, amelyek ezenfelül egy sor, szintén mikroszintű verseny- és fogyasztóvédelmi problémát generáltak, mint például a termékek átláthatatlan rangsorolását, az egyoldalúan a platform számára előnyös feltételek kikötését, a munkaerőpiaci keresletet és kínálatot összekötő munkaplatformok („gigplatformok”) pedig a gépi munkaszervezés, kiosztás és értékelés jelenségével szaporították a problémák körét. A piactér platformok és a munkaplatformok esetében már egyenesen egzisztenciális döntésekről beszélünk: a piactér platformokon a vállalkozók, eladók komoly anyagi érdekeit érintik az átláthatatlan (legtöbbször algoritmikus) döntések, a munkaplatformokon pedig sokan „algoritmikus menedzsmentről” beszélnek, arról, hogy a korábban menedzserek által hozott lényeges döntéseket ma algoritmusok hozzák meg, így az emberek „főnöke” egy algoritmus lesz.

A platformok e makro- és mikroszintű problémáinak elég nagy részét a jogalkotók az átláthatóság fokozásával és bizonyos döntések esetén az indokolási kötelezettség előírásával mint egyfajta csodafegyverrel gondolták megoldani.³⁴ A továbbiakban három normát elemzek, a DSA-t, a P2B rendeletet és a platformmunka-irányelvet. Láthatjuk majd, hogy a megoldásaik a két témakört illetően eléggé hasonlóak, a részleteket tekintve azonban elég nagyok az eltérések.

3.1. Átláthatósági követelmények a DSA-ban

Először is érdemes leszögezni, hogy az átláthatóságot a DSA általános elvként vagy jogszabályi célként is rögzíti a preambulum (40) és (45) bekezdésében. A (40) bekezdés szerint ugyanis a DSA célja a „biztonságos és átlátható online környezet” megteremtése, és ezzel a felhasználók bizalmának és alapvető jogainak védelme. A (45) preambulumbekezdés hasonlóan alapvető kontextusban említi az átláthatóságot mint olyan elvet, amely verseng a szolgáltatók szerződési szabadságával, korlátozhatja azt, és azzal összhangba kell hozni. Ugyanakkor ez az általános elv a konkrét átláthatósági kötelezések szintjén is megvalósul, ezek a konkrét rendelkezések pedig két dimenzió mentén elemezhetők: az átláthatóság címzettje és az átláthatóság instrumentuma (az átláthatóságot megvalósító konkrét eszköz) szempontjából.

Ami a címzetteket illeti, háromféle címzett képzelhető el: az egyes felhasználó, a szélesebb nyilvánosság és bizonyos speciális szervezetek, entitások. A megvalósítás konkrét eszközét ille-

³⁴ Michael KARANICOLAS: A FOIA for Facebook: Meaningful Transparency for Online Platforms. 66(1) *Saint Louis University Law Journal* (2021) 49–78.

tően négyféle megoldás lehetséges: bizonyos információk folyamatos megosztása a szolgáltatás felületén, az információk kötelező belefoglalása a felhasználási feltételekbe, az átláthatósági jelentések és az egyedi (eseti), adott esetben kérésre történő információszolgáltatás. Az átláthatóság különböző verzióit e két szempont alapján az 1. táblázat mutatja, jelölve azokat a kombinációkat is, amelyek vagy nem értelmezhetők, vagy nem találunk rá példát a normában.

1. táblázat

Az átláthatósági követelmények típusai a DSA-ban

	A felhasználó számára	A társadalom (nyilvánosság) számára	Specifikus entitások számára (Bizottság, digitális szolgáltatásokkal foglalkozó koordinátorok, hatóságok, kutatók vagy auditorok)
Folyamatosan (a szolgáltatás felületén)	<ul style="list-style-type: none"> • Platformok: a belső panaszkezelési rendszerről [20. cikk] • Platformok: a bíróságon kívüli vitarendezésről [21. cikk (1) bekezdés] • Online piacterek: információk a kereskedőkről [30. cikk (7) bekezdés] • Online piacterek: tájékoztatás a jogellenes termékekről és az ezeket forgalmazó kereskedőkről [32. cikk (1) bekezdés] 	<ul style="list-style-type: none"> • Kapcsolattartók a szolgáltatás igénybe vevői felé [11. cikk (2) bekezdés] • Platformok: aktív felhasználók száma [24. cikk] • Óriásplatformok: információk a hirdetésekről és a hirdetőkről (ki fizette, kinek az érdekében) [39. cikk (1) bekezdés] • Óriásplatformok: kereshető adatbázis (adattár) a hirdetésekről [39. cikk (2) bekezdés] 	<ul style="list-style-type: none"> • Kapcsolattartók jelentése a hatóságok, a Digitális Szolgáltatások Európai Testülete és az Európai Bizottság felé [11. cikk (1) bekezdés] • Jogi képviselők jelentése a Digitális Szolgáltatási Koordinátorok felé [13. cikk (4) bekezdés] • Platformok: információk az aktív felhasználók számáról a Digitális Szolgáltatási Koordinátoroknak és a Bizottságnak folyamatosan [24. cikk (3) bekezdés]
Átláthatósági és egyéb időszakos jelentésekben	–	<ul style="list-style-type: none"> • A végzések száma, végrehajtásuk időtartama, a jogellenes tartalmak típus szerinti bontásban • A saját kezdeményezésre végzett tartalommoderálás • A panaszok száma • A peren kívüli vitarendezési testületek előtti viták száma, felfüggesztések száma [24. cikk (1) bekezdés] • Automatikus tartalommoderáló eszközök [15. cikk (1) bekezdés] • Óriásplatformok független auditálása 	<ul style="list-style-type: none"> • Az óriásplatformok kockázatértékelési és kockázatmérséklési intézkedései (amelyek alapján a Digitális Szolgáltatások Európai Testülete jelentést készít) • A kríziskezelési mechanizmusokról a Bizottságnak

	A felhasználó számára	A társadalom (nyilvánosság) számára	Specifikus entitások számára (Bizottság, digitális szolgáltatásokkal foglalkozó koordinátorok, hatóságok, kutatók vagy auditorok)
Felhasználási feltételekben	<ul style="list-style-type: none"> • A felhasználás korlátozásának feltételei, beleértve a moderálást, a tartalommoderálás automatizált eszközeit, algoritmikus döntéshozatal, emberi felülvizsgálat [14. cikk (1) bekezdés] • VLOP-k: összefoglaló is [14. cikk (5) bekezdés] 	–	–
Egyedi esetekben/ kérésre	<ul style="list-style-type: none"> • Magyarázat nyújtása a felhasználói fiókok vagy a szolgáltatás felfüggesztése, megszüntetése vagy korlátozása esetén 	–	<ul style="list-style-type: none"> • Információ nyújtása az egyes felhasználókról (a hatóságoknak) [10. cikk (1) bekezdés], ugyanerről az érintett felhasználónak [10. cikk (5) bekezdés] • A jogellenes tartalom elleni végzés végrehajtásáról [9. cikk (1) bekezdés], ugyanerről az érintett felhasználónak [9. cikk (5) bekezdés] • Bűncselekmények gyanújának bejelentése (18. cikk) • VLOP-k: a megfelelés megítéléséhez szükséges adatokhoz való hozzáférés biztosítása [40. cikk (1) bekezdés] • Bejelentett kutatók adatokhoz történő hozzáférése

Az átláthatósági követelmények közül kétségtől az átláthatósági jelentések és a felhasználási feltételekbe kötelezően beleírandó információk a leglátványosabbak. A továbbiakban két külön táblázatban foglalom össze, hogy egyrészt az átláthatósági jelentésekben (2. táblázat), másrészt a felhasználási feltételekben (3. táblázat) milyen információkat kell szerepeltetni. A DSA három helyen is szabályozza az átláthatósági jelentések tartalmát, az egész jogszabály logikájának megfelelően kumulatív jelleggel, az óriásplatformok felé haladva egyre több közzéteendő információt előírva, lásd 2. táblázat.

2. táblázat

Az átláthatósági jelentések kötelező tartalma

Közvetítő szolgáltatók	Platformok	Óriásplatformok
<ul style="list-style-type: none"> • A tartalommoderálás részletei • A hatóságok által kibocsátott határozatok száma • A jogellenesnek vélt tartalmakkal kapcsolatos bejelentések száma a tartalom típusa szerint • Saját kezdeményezései tartalommoderálás • A belső panaszkezelési rendszerben kezelt panaszok és döntések • Az automatizált tartalommoderálás pontossága 	<ul style="list-style-type: none"> • A peren kívüli vitarendező testületek elé terjesztett viták részletei – számuk, eredményük, hosszuk • A visszaélésekkel kapcsolatos felfüggesztések száma • Az aktív felhasználók száma • Információ a Bizottság által fenntartott kereshető adatbázis számára a posztok, a szolgáltatások, a kifizetések és a profilok felfüggesztéséről, korlátozásáról, megszüntetéséről 	<ul style="list-style-type: none"> • A tartalommoderációt végző emberek végzettsége, nyelvi kompetenciáik • Pontossági mérőszámok az automatikus tartalommoderálásról • Aktív felhasználók havonta • A kockázatértékelés eredménye • Kockázatcsökkentő intézkedések • Audit riport. Megfelelt-e a jogszabályi követelményeknek, és ajánlások, ha nem • A kockázatelemzési konzultációk eredményei

A felhasználási feltételekben kötelezően szereplő információkat és az ezekkel kapcsolatos követelményeket pedig a 3. táblázat összegzi.

3. táblázat

A felhasználási (szerződési) feltételek kötelező tartalma

Közvetítő szolgáltatók	Platformok	Óriásplatformok
<ul style="list-style-type: none"> • Bármilyen, a szolgáltatással kapcsolatos korlátozás • A tartalommoderálással kapcsolatos korlátozások • Automatizált döntéshozatal, emberi moderálás • A belső panaszkezelés szabályai • Egyszerű, érthető, felhasználóbarát, géppel olvasható, könnyen hozzáférhető • Értesítés a változásokról • A gyermekeknek szóló feltételek: számukra is érthető módon 	<ul style="list-style-type: none"> • A visszaélésekkel kapcsolatos szabályzat (típusaik felsorolásával, példákkal) [20. cikk (4) bekezdés] • Az ajánlórendszerek fő paramétereinek, ezek súlyozásának magyarázata [24. cikk (1) bekezdés a) pont] 	<ul style="list-style-type: none"> • Érthető összefoglaló az ászfról • Minden uniós nyelven

3.2. Indokolási kötelezettségek a DSA-ban

Ahogy azt fentebb említettem, az indokolási kötelezettség felfogható az átláthatóság és a tájékoztatás egy részjogosítványaként vagy megnyilvánulásaként is. A DSA külön cikket szentel az indokolási kötelezettségnek (17. cikk), és azt már a tárhelyszolgáltatók számára is előírja a következő esetekben:

- az információk láthatóságának korlátozása (tartalommoderálás);
- pénzkifizetések korlátozása, felfüggesztése, megszüntetése;
- szolgáltatásnyújtás korlátozása, felfüggesztése, megszüntetése;
- fiók korlátozása, felfüggesztése, megszüntetése.

Az indokolásnak ezekben az esetekben az alábbi elemeket kell tartalmazza:

- információ arról, hogy a döntésnek milyen következményei vannak (például maga után vonja-e a pénzkifizetés felfüggesztését);
- a tények leírása (fentebb jeleztem, hogy ez minden jogi döntés szükséges eleme);
- a döntés során használt automatizált eszközök használata;
- jogellenes tartalom esetén a jogalapra történő hivatkozás (ez is a jogi döntések szükséges eleme);
- szerződéses indokra történő hivatkozás (ami ez esetben megegyezik a jogalappal);
- a jogorvoslati lehetőségekre történő hivatkozás (a formai kellékek egyike).

Mint az látható, a DSA a jogi döntések indokolásának logikáját követi, hiszen a döntés (jog)következményeinek közlésén túl kötelező elem a tényállás megállapítása, a jogalap felmutatása, legyen az valódi jogi rendelkezés vagy a szerződésre történő hivatkozás. Ezenfelül a rendelkezés két fontos formai kritériumot határoz meg: a jogorvoslati lehetőségre történő figyelemfelhívást és az érthetőséget.

4. Átláthatósági és indokolási kötelezettségek a P2B rendeletben és a platformmunka-irányelvben

4.1. Átláthatósági és indokolási kötelezettségek a P2B rendeletben

A már a címében is az átláthatóságot tartalmazó rendelet 2019-ben keletkezett, tehát az első *sui generis* platformjogi normának mondható. Még egyértelműbb az átláthatóság központi szerepe a Tanács címjavaslatában.³⁵ A jogszabály, hasonlóan a DSA-hoz, az átláthatóságot kétféle értelemben is használja. Egyrészt több helyen is említi az egyik alapelveként, így a preambulumban szerepel az „átlátható online ökoszisztéma”,³⁶ a „tisztességesség és átláthatóság” mint általános igazoló elvek,³⁷ és „az üzleti szféra számára a rendeletből eredő átláthatóság”³⁸ mint cél. Másrészt több helyen konkrét feltételek, dokumentumok, szabályok és „dolgok” átláthatósága is szerepel a jogszabályban. E részletszabályok két nagyobb csoportba rendezhetők. Az egyikbe azoknak a szerződési feltételeknek az átláthatósága tartozik, amelyeket már más jogszabályokból, így elsősorban a fogyasztóvédelmi szabályokból is ismerhetünk – ezt nevezhetjük jogi át-

³⁵ A Tanács által javasolt cím: „az online közvetítő szolgáltatások üzleti felhasználói tekintetében alkalmazandó tisztességes feltételek előmozdításáról az átláthatóságon keresztül” (kiemelés – Z. Zs.). Lásd Christophe BUSCH: The P2B Regulation (EU) 2019/1150: Towards a “Procedural Turn” in EU platform regulation? 9(4) *Journal of European Consumer and Market Law* (2020) 133–178.

³⁶ P2B rendelet (3) preambulumbekzdés.

³⁷ Uo. (8) preambulumbekzdés.

³⁸ Uo. (14) preambulumbekzdés.

láthatóságnak is. A másikba a platformok és az üzleti felhasználók kapcsolatában kulcsfontosságú adatok és algoritmusok tartoznak, ez utóbbin belül pedig az algoritmusok rangsorolási szempontjainak átláthatósága – ezt nevezzük algoritmikus átláthatóságnak. Mindkét konkrét terület számos kisebb részszabályban ölt testet.

Először is, ami a szerződési feltételek átláthatóságát illeti („jogi átláthatóság”), annak fontosságára már a preambulum is utal: „A szerződési feltételek átláthatóságának biztosítása döntő lehet a fenntartható üzleti viszonyok előmozdításában és az üzleti felhasználókat sértő tisztességtelen magatartás megakadályozásában.”³⁹ A szerződési feltételek szabályait a 3. cikk részletezi. Itt a világos és érthető megfogalmazás mellett átláthatósági szabályként lehet értelmezni a szolgáltatás „teljes vagy részleges mértékű felfüggesztésére, megszüntetésére vagy bármely egyéb módon történő korlátozására irányuló döntés” indokainak szerződésbe foglalási kötelezettségét, valamint a további forgalmazási csatornákról és a szellemi tulajdonról való tájékoztatás kötelezettségét is.⁴⁰ Nem ebben a cikkben, hanem a 4. és a 6–10. cikkben szerepelnek azok a szabályok, amelyek egyes, korábban már problematikusnak bizonyult platformgyakorlatok transzparenciáját akarják megvalósítani. Így a 4. cikk a felhasználói fiók korlátozásának, felfüggesztésének és megszüntetésének szabályai közt említi az indokolási kötelezettséget (erről később lesz szó) és a döntés tartós adathordozón történő közzétételének kötelezettségét.

A 6. cikk a kiegészítő szolgáltatásokról szóló tájékoztatást teszi kötelezővé, és azt, hogy a felhasználót tájékoztassák arról is, hogy a saját kiegészítő szolgáltatásait hirdetheti-e (ilyen például az egyes áruformákhoz kapcsolódó árukölcsön lehetőség). Ugyanígy tájékoztatni kell a felhasználókat a szerződési feltételekben arról, hogy létezik-e megkülönböztetett bánásmód, valamint „a leírásban hivatkozni kell a megkülönböztetett bánásmód főbb gazdasági, kereskedelmi vagy jogi szempontjaira”.⁴¹ Ebbe a csoportba tartozik, hogy a platform köteles tájékoztatni az üzleti felhasználóit és a nyilvánosságot is arról, megengedi-e, hogy „ugyanazon árukat és szolgáltatásokat különböző feltételek mellett” más csatornákon is kínálják.

A transzparencia második területe az adatok és az algoritmusok világa („algoritmikus átláthatóság”). A P2B rendelet egyik legfontosabb újítása volt az, hogy a transzparenciaszabályokat kiterjesztette az algoritmusok és az adatok egy részére. Nyilván nem arról van szó, hogy a platformok kötelesek a rangsoroló algoritmusaik teljes működését feltárni és az üzleti felhasználó érdekkörében keletkezett minden adatot az üzleti felhasználó rendelkezésére bocsátani – hiszen ezzel lényegében megölnék a saját üzletüket –, de azért a jogalkotó igyekezett kiemelni ezt a két területet a teljes átláthatatlanságból. A P2B rendelet sokat idézett 5. cikke a rangsoroló algoritmus részleges átláthatóságát igyekszik biztosítani. Eszerint az online piactereknek a szerződésben rögzíteniük kell „a rangsorolást meghatározó fő paramétereket és e fő paraméterek más paraméterekhez képest meglévő viszonylagos jelentőségének okait”, míg az online keresőmotoroknak „a rangsorolás meghatározásánál külön-külön vagy együttesen a legjelentősebb szerepet játszó fő paramétereket és azok viszonylagos jelentőségét” kell „könnyen és nyilvánosan hozzáférhető módon világos és érthető” leírás formájában közzétenni.

³⁹ Uo. (18) preambulumbekkezdés.

⁴⁰ Uo. 3. cikk (1) bekezdés.

⁴¹ Uo. 7. cikk (1) bekezdés.

Az algoritmikus átláthatósághoz nagyon közel eső, szintén a platform mint technológia sajátosságai miatt igen nagy jelentőségű kérdés az adatok átláthatósága. A P2B rendelet 9. cikke hosszan részletezi, hogy milyen adatokkal kapcsolatban kell a platformnak információt szolgáltatnia a felhasználó felé. Főszabályként a platformnak a szerződési feltételekben le kell írnia, hogy a felhasználóknak milyen (személyes és nem személyes) adatokhoz van hozzáférése – a leírás nemcsak a jogi hozzáférést, hanem annak műszaki körülményeit is tartalmazza. Az adat itt nemcsak magának az üzleti felhasználónak és a platformon lebonyolított tranzakcióknak az adatait, hanem a fogyasztók személyes adatait és a külső feleknek átadott adatokat is jelenti. Fontos, hogy nem arról van szó, hogy a platform köteles az adatokat átadni, hanem csak arról, hogy köteles a szerződésben leírni, milyen adatokhoz enged hozzáférést.

Az indokolási kötelezettség terjedelme a P2B rendeletben jóval kisebb, mint a DMA-ban, lényegében csak a felhasználói fiókok, a „digitális identitás” legfontosabb „létkérdéseire” korlátozódik. A platform köteles indokolni az üzleti felhasználó fiókjának korlátozására, felfüggesztésére vagy a fiók teljes megszüntetésére vonatkozó döntését. Az indokolás tartalma sokkal kevésbé részletesen szabályozott, mint a DSA-ban, és lényegében az online közvetítő szolgáltató döntéséhez vezető konkrét tényekre vagy körülményekre korlátozódik, beleértve a harmadik felek általi bejelentések tartalmát is.⁴²

4.2. Átláthatósági és indokolási kötelezettségek a platformmunka-irányelvben

A platformmunka-irányelv sajátos keveréke a hagyományos értelemben vett munkajogi és a platformszabályozási eszközöknek. Míg a munkajogi szabályok elsősorban arra szolgálnak, hogy a platformon végzett munkát el lehessen különíteni a vállalkozási jogviszonytól, a platformjogi szabálycsoportot az „algoritmikus menedzsmentet” szabályozó rendelkezések jelentik. Ez utóbbi kontrollálásában pedig az átláthatósági és indokolási szabályok játszanak kulcsszerepet. Az algoritmikus menedzsment jelentőségét és szabályozását az magyarázza, hogy a platformmunkások munkájával kapcsolatban egy sor döntést nem emberek, hanem algoritmusok hoznak meg.⁴³ A (4) preambulumbekzdés szerint:

Az algoritmus alapú technológiák, beleértve az automatizált nyomon követési és döntéshozatali rendszereket is, lehetővé tették a digitális munkaplatformok megjelenését és elterjedését, de erő-ki-egyensúlyozatlanságot és átláthatatlanságot idézhetnek elő a döntéshozatalban, valamint a technológia által lehetővé tett felügyeletet, ami súlyosbíthatja a diszkriminatív gyakorlatokat és veszélyezteti a magánélet védelmét, a munkavállalók egészségét és biztonságát és emberi méltóságát, és káros következményekkel járhat a munkakörülményekre és a munkavállalók kizsákmányolására nézve.

A (8) preambulumbekzdés még egyértelműbben fogalmaz: a probléma gyökere az, hogy az algoritmusok emberi feladatokat vettek át:

⁴² Uo. 4. cikk (5) bekezdés.

⁴³ A hatalmas irodalomból lásd legutóbb például Valerio DE STEFANO – Virginia DOELLGAST: Regulating AI at Work: Labour Relations, Automation, and Algorithmic Management. 29(1) *Transfer* (2023) 9–20.

az automatizált megfigyelő és döntéshozó rendszerek, amelyeket algoritmusok működtetnek, egyre inkább olyan funkciókat végeznek, amelyeket az üzleti életben általában menedzserek szoktak. Ilyenek: a feladatok kiosztása, az egyedi munkák és a munkaegységek árazása, utasítások adása, a munka értékelése, ösztönzők vagy szankciók kiszabása.

A konkrét kockázatok közül a norma hármát említ több helyen is: 1. az algoritmikus menedzsment átláthatatlan: az algoritmusok működése, a döntéseiket vezérlő paraméterek, tényezők és ezek egymáshoz képesti súlya nem átlátható, és vannak olyan adatok, amelyeket csak a platform működtetője lát. 2. Az algoritmikus menedzsment gyakran kizsákmányoló jellegű: nem hagy pihenőidőt, úgy fokozza a munkatempót, hogy nincs tekintettel a dolgozó testi-lelki szükségleteire, irreális célokat tűz ki [(30a) preambulumbekzdés] stb. 3. Az algoritmikus menedzsment egy sor adatvédelmi (*privacy*) aggályt is felvet: ezek közül a leglátványosabb, hogy az algoritmusok olyan adatokat is gyűjtenek és adott esetben fel is használnak a döntéshez, amelyek egy hagyományos munkaviszony esetén nem is juthattak volna a munkaadó birtokába (például a dolgozó helyadatai vagy a mobilján tárolt más adatok), valamint mélyen behatolnak a magánszférájába.

A kockázatok kivédésére a javaslat egy három elemből álló „védvonalat” javasol felhúzni. Az első és legfontosabb (amely a Bizottság eredeti javaslatában még nem volt benne, de a parlamenti szövegbe már bekerült), hogy bizonyos döntéseket teljesen kivesz az algoritmikus döntéshozatal alól. A második azt biztosítja, hogy ha nem tiltott döntésekről van szó, biztosított legyen az emberhez történő fordulás, „fellebbezés” lehetősége. Ennek a jogosítványnak része az is, hogy az ilyen döntések esetében az algoritmusok megmagyarázhatóságára vonatkozó követelményeket ír elő. Végül az algoritmusok általános átláthatóságára, transzparenciájára, tehát nem az egyedi döntésekre, hanem az egész rendszerre vonatkozóan állít fel követelményeket.

Fontos fejlemény, hogy a jogalkotás folyamatában a javaslat ezen a ponton radikálisan megváltozott, hiszen – a GDPR 22. cikkével összhangban – belekerült az a szabály, hogy emberi felügyelet nélkül, tisztán gépi úton nem lehet az emberek jogait és kötelességeit érintő döntéseket hozni („Ezért az uniós jog értelmében jogellenes az olyan algoritmikus kontroll, amely automatizált emberi vezetők közreműködése nélkül hozott döntést von maga után, és amely jelentős hatással van az egyénekre”⁴⁴). Magát a tilalmat a 6. cikk beszűrt (2a) bekezdése tartalmazza:

Az egészségre és biztonságra, valamint a szerződéses jogviszonyra kiható, vagy a munkaviszony megállapodott feltételeinek megváltoztatásáról szóló döntések, valamint a fegyelmi intézkedések alkalmazására, vagy a szerződéses jogviszony és a platform dolgozó fiókjának korlátozására, felfüggesztésére vagy megszüntetésére vonatkozó döntések, vagy bármely döntés, amely ezzel egyenértékű hátrányt okoz, nem hozható meg automatizált nyomon követési és döntéshozatali rendszerekkel; ezeket a nemzeti joggal és a kollektív szerződésekkel összhangban kell meghozni.

⁴⁴ Platformmunka-irányelv (30) preambulumbekzdés.

A javaslat rendelkezéseket tartalmaz továbbá a lényeges döntések emberi felülvizsgálatáról, és ezt szorosan összeköti a magyarázathoz fűződő, a GDPR-ban is definiált (bár gyakran vitatott tartalmú) jogosítvánnyal. Eszerint a platformoknak olyan kontaktszemélyhez kell hozzáférést biztosítaniuk, akivel a dolgozó megbeszélheti az egyedi gépi döntést, annak ténybeli alapját és az érveket, amelyek a döntés mellett szóltak. Azokat a döntéseket, amelyek a dolgozó profiljának a felfüggesztését, korlátozását, megszüntetését eredményeznék vagy a javadalmazására, a szerződésére kihatással vannak, írásban is meg kell erősítenie a platformnak. Ha a dolgozók nem elégedettek a döntéssel, lehetőséget kell számunkra biztosítani, hogy azt felülvizsgáltathassák.

A 6. cikk rögzíti, hogy a platformoknak tájékoztatniuk kell a dolgozókat, a dolgozók képviselőit és a hatóságokat az automatizált megfigyelő- és értékelőrendszerekről, a munkafeltételekre kiható rendszerekről, különösen a toborzási, a munkakiosztó és az árazó rendszerekről, a gyűjtött adatokról, a megfigyelés céljáról, a rendszerek működéséről (*functioning and mode of operation*), a döntést befolyásoló paraméterekről, beleértve, hogy a dolgozó viselkedése hogyan befolyásolja ezek működését, a dolgozók fiókjai felfüggesztésének szempontjait, írott és érthető formátumban [6. cikk (2) bekezdés a) pont]. Ide tartozik az a szabály is, hogy a platformoknak rendszeresen monitorozniuk és értékelniük kell az automatizált felügyeleti és egyedi döntéshozó rendszerek döntéseinek következményeit, folyamatosan értékelniük kell a dolgozók munkakörülményeire és egészségére gyakorolt hatását, valamint preventív és védelmi intézkedéseket kell bevezetniük az e rendszerek által generált kockázatok megelőzésére. Tilos olyan rendszereket üzemeltetni, amelyek pszichikai vagy mentális nyomást fejtenek ki. Egy rendelkezés azt is előírja, hogy ha az algoritmikus monitoring vagy döntéshozó rendszereket bevezetik vagy lényegesen változtatnak rajta, a dolgozóknak vagy képviselőiknek információt és konzultációs lehetőséget kell biztosítani.

Végül a tervezet e fejezetének utolsó rendelkezése előírja, hogy az algoritmikus menedzsmentre vonatkozó szabályok többsége a nem munkaviszony keretében dolgozó platformmunkásokra is kiterjed. Itt a jogalkotó érezkelhette, hogy ebben az esetben ennek az irányelvnek a rendelkezései átfedésbe (sőt olykor konfliktusba is) kerülhetnek a P2B rendelettel. Nyilván ez elsősorban azokra a vállalkozásokra igaz, amelyek egyéni vállalkozóként vagy személyes közreműködést végző kisvállalkozásokként vannak jelen a nagy közvetítő platformokon és szolgáltatásokat nyújtanak (árakat kínáló vállalkozások esetén ez nem jöhet szóba). A P2B rendelet ugyanis, ahogy azt fentebb jeleztem, szintén szabályozza az algoritmikus menedzsment egyes aspektusait, különösen az áruk és a szolgáltatások rangsorolásának problémáját, tartalmaz egy sor rendelkezést a fiókfelfüggesztés, -korlátozás és -megszüntetés esetére, és panaszmechanizmust is kodifikál. A tervezet az üzleti felhasználókra alapvetően a P2B rendelet előírásait rendeli alkalmazni, a 8. cikkben foglalt lehetőséget (emberhez fordulás joga) pedig kifejezetten kivézi az üzleti felhasználók lehetőségei közül.

5. Összefoglalás és konklúziók

Az átláthatóság és a megmagyarázhatóság elve központi szerepet játszik a születőfélben levő európai platformjogban. Bár mind az átláthatóság eszméje, mind az indokolási kötelezettség komoly múltra tekint vissza, a platformszabályozásban mindkettő új jelentést kapott. A kettő közül az átláthatóság az általánosabb jelentésű és hatókörű fogalom. Egyrészt alapelveként, így az egyes rendelkezések forrásaként, másrészt a konkrét rendelkezések szintjén is jelen van. Maga az elv ahhoz az egyszerű

megfigyeléshez kötődik, hogy a hatalmak (legyenek azok politikai vagy magánhatalmak) hatékonyan kontrollálhatók pusztán azzal, ha a működésük mindenki vagy emberek nagyobb csoportja számára látható. A politikai hatalom fokozatosan vált a 19. és a 20. század folyamán egyre átláthatóbbá, a magánhatalmak pedig különféle krízisek és technikai felfedezések hatására lettek szintén egyre átláthatóbbak. A magánhatalmakat (elsősorban a gazdaságilag nagy erőt képviselő cégeket) a befektető- és a fogyasztóvédelmi szabályok tették egyre átláthatóbbakká. Ugyanakkor, hasonlóan a politikai hatalomhoz, a teljes átláthatóság nem valósítható meg a magánhatalmak körében sem. Míg a politikai hatalom teljes átláthatóságát az államtitkok és a hatékony döntéshozatal miatt részben bizalmas folyamatok korlátozzák, addig a magánhatalmak teljes transzparenciájának az üzleti titkok és a piaci verseny fenntartásának érdeke szab határt.

A platformok látszólag nagyvállalatok, amelyek fogyasztókkal állnak kapcsolatban. Ezt a viszonyt a befektető- és a fogyasztóvédelem már korábban is igyekezett kezelni. Ami miatt a platformokon mégis más a helyzet, mint egy egyszerű nagyvállalat esetén, az elsősorban a platformok mérete és mély beágyazottsága a felhasználók mindennapjaiba, és ezek együtt a platformot sajátos hatalmi helyzetbe hozzák, a felhasználókat pedig erősen kiszolgáltatják. Emiatt az európai platformszabályozók az átláthatóság és a megmagyarázhatóság (indokolási kötelezettség) párosát egyfajta csodafegyverként alkalmazzák a platformjogi eszközökben. A *sui generis* platformjogi normákban (tehát nem a hagyományos ágazati jogszabályok platformokra tekintettel történt kiegészítéseiben, hanem a kifejezetten a platformok miatt megalkotott jogszabályokban) rendkívül gyakran visszaköszönnek a transzparencia és az indokolási kötelezettség szabályai. A DSA-ban és máshol egyrészt mindent átható elvként, másrészt a különféle eszközökkel, formában és a különböző célcsoportok felé irányuló transzparenciarendelkezések formájában vannak jelen. Vannak információk, amelyeknek a felhasználói szerződésekben kell szerepelniük, másoknak folyamatosan a weben kell jelen lenniük tájékoztatás formájában, ismét másokat az átláthatósági jelentésekben vagy *ad hoc* adatkérésekre válaszul kell a platformnak közölnie. A DSA átláthatósági rendelkezései számítanak ebből a szempontból a legkifinomultabbaknak, de a P2B rendelet és a platformmunka-irányelv is komplex átláthatósági rendszerrel operál.

Az indokolási kötelezettség gyakran jár kéz a kézben az átláthatósági szabályokkal (azok egyfajta részhalmazaként is elképzelhető), de mivel az indokolási kötelezettség inkább a döntési helyzethez kötődik, a legtöbb esetben a platformok legfontosabb, a felhasználót a legkomolyabban érintő döntéseivel kapcsolatban találkozunk indokolással: ezek főleg a felhasználói fiókokat, a felhasználók digitális „másolatait” érintő „egzisztenciális”, azaz korlátozó, megszüntető vagy a munkaplatformokon a legfontosabb munkaviszonyt érintő döntések. A DSA a döntések indokolását a jogi indokolás mintájára képzelel el: a platformnak számot kell adnia a döntés alapjául szolgáló tényekről és a szabályokról, amelyek alapján a döntés született. Mivel a platformjogi normák csak most lépnek hatályba, egyelőre nem lehet tudni, hogy a transzparencia és az indokolási kötelezettség meghozza-e a várt hatást, „humanizálják-e” a „platformhatalmat”.

Irodalomjegyzék

- BENCZE, Máttyás – NG, Gar Yein (szerk.): *How to Measure the Quality of Judicial Reasoning*. Cham, Springer, 2018.
- BUIJZE, Anoeska: The Six Faces of Transparency. 9(3) *Utrecht Law Review* (2013) 3–25.

- BUSCH, Christophe: The P2B Regulation (EU) 2019/1150: Towards a “Procedural Turn” in EU platform regulation? 9(4) *Journal of European Consumer and Market Law* (2020) 133–178.
- CURTIN, Deirdre – HOFMANN, Herwig – MENDES, Joana: Constitutionalising EU Executive Rule-Making Procedures: A Research Agenda. 19(1) *European Law Journal* (2013) 1–21.
- DARBISHIRE, Helen: *Proactive Transparency; The Future of the Right to Information?* World Bank, 2010.
<https://doi.org/10.1596/25031>.
- DE STEFANO, Valerio – DOELLGAST, Virginia: Regulating AI at Work: Labour Relations, Automation, and Algorithmic Management. 29(1) *Transfer* (2023) 9–20.
- DIJCK, José van – NIEBORG, David – POELL, Thomas: Reframing Platform Power. 8(2) *Internet Policy Review* (2019).
<http://doi.org/10.14763/2019.2.1414>
- DOCKRAY, Martin: Courts on Television. 51(5) *Modern Law Review* (1988) 593–604.
- FOX, Jonathan: The Uncertain Relationship Between Transparency and Accountability. 17(4–5) *Development in Practice* (2007) 663–671.
- HABERMAS, Jürgen: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása* (ford. Endreffy Zoltán). Budapest, Gondolat, 1971.
- HOHFELD, Wesley N.: Alapvető jogi fogalmak a bírói érvelésben. In SZABÓ Miklós – VARGA Csaba (szerk.): *Jog és nyelv*. Budapest, Books in Print, 2000, 59–96.
- KARANICOLAS, Michael: A FOIA for Facebook: Meaningful Transparency for Online Platforms. 66(1) *Saint Louis University Law Journal* (2021) 49–78.
- MALGIERI, Gianclaudio – COMAND, Giovanni: Why a Right to Legibility of Automated Decision-Making Exists in the General Data Protection Regulation. 7(4) *International Data Privacy Law* (2007) 243–265.
- SAJÓ András (szerk.): *Alkotmányosság a magánjogban*. Budapest, CompLex, 2006.
- SCHAUER, Frederick: Giving Reasons. 47(4) *Stanford Law Review* (1995) 633–660.
- SZABÓ Miklós: *Rendszeres jogelmélet*. Miskolc, Bíbor, 2015.
- TÓTH András: Az online platformok európai szabályozása. In *Medias Res*, 2022/2., 78–102.,
<https://bit.ly/3R6Rcbl>.
- UITZ Renáta: Az alapjogok horizontális hatályának reneszánszához. In SAJÓ András (szerk.): *Alkotmányosság a magánjogban*. Budapest, CompLex, 2006, 43–56.
- WACHTER, Sandra – MITTELSTADT, Brent – FLORIDI, Luciano: Why a Right to Explanation of Automated Decision-Making Does Not Exist in the General Data Protection Regulation. 7(2) *International Data Privacy Law* (2017) 76–99.
- ZOELLNER, Carl-Sebastian: Transparency: An Analysis of an Evolving Fundamental Principle in International Economic Law. 27(2) *Michigan Journal of International Law* (2006) 579–628.
- ZÓDI Zsolt: A bírósági határozatok és iratok nyilvánossága a *common law* egyes országaiban és az EU bíróságain. *Infokommunikációs és Jog*, 2013/2., 76–80., <https://bit.ly/46H54yH>.
- ZÓDI Zsolt: Az európai platformszabályozás jellegzetességei. In *Medias Res*, 2022/1., 66–82.,
<https://bit.ly/3R0Uz3o>,
- ZÓDI Zsolt: *Platformjog*. Budapest, Ludovika, 2023.